

دور نمای بیمه عمر در بازار بیمه کشور

دکتر غلامحسین جباری

است. دولت در این مورد قدم بسیار بزرگی برداشت به این ترتیب که کلیه کارکنان خود را در مقابل خطر فوت ابتدا به مبلغ ۲ میلیون ریال بیمه کرد که فعلاً این مبلغ به ۱۰ میلیون ریال رسیده است. حتی بعضی مؤسسات خصوصی و نیز دولتی مبالغ بیشتری برای بیمه عمر کارکنان خود در نظر گرفتند. به این ترتیب بیمه‌های عمر به شرط فوت به صورت گروهی رونق قابل توجهی یافت.

نوع دوم در اصطلاح، بیمه عمر به شرط حیات نامیده می‌شود. تعهد اصلی بیمه‌گر در این نوع بیمه، پرداخت سرمایه بیمه در حیات بیمه شده است. بنابراین ویژگی اصلی این بیمه، تأمین پس اندازی است که در موعد معینی دریافت می‌شود و موجب ارتقاء سطح رفاه خانواده می‌گردد. این بیمه در واقع نوعی پس انداز است و لذا باید برای خانواده‌هایی که امکان پس انداز کردن دارند جالب باشد. به همین جهت آنها را بیمه عمر و پس انداز نیز می‌نامند.

مطلب مهم و اساسی در حرفه بیمه‌گری تعیین نرخ انواع بیمه است. شرکت‌های بیمه و یا اگر در بازار یک کشور تعرفه واحدی اجرا می‌شود مرجع تعیین کننده نرخ‌ها با استفاده از آمار خسارات سال‌های گذشته برای هر مورد بیمه‌نرخ در نظر می‌گیرند که این نرخ در اصطلاح نرخ تئوری و یا نرخ خالص نامیده می‌شود. به این نرخ

کارهای زیادی انجام شده و مطالب زیادی نوشته شود تا آنجا که این مهمترین رشته فعالیت بیمه‌ای جای خود را در جامعه ما باز کند.

فعالیت‌های بیمه‌ای در ایران توسط تعدادی شرکت‌های بیمه خارجی آغاز شد که برخی به صدور بیمه‌نامه عمر هم اقدام می‌کردند و تعداد آن ناچیز بود. طبیعی است که مردم نمی‌توانستند برای یک قرارداد بیست ساله یا سی ساله بیمه عمر به شعبه یک شرکت بیمه خارجی مراجعه کنند که به دوام فعالیت آنها در کشور اعتمادی نبود. اما پیش از شصت سال از شروع فعالیت اولین شرکت بیمه ایران می‌گذرد. تا قبل از انقلاب اسلامی و ملی شدن شرکت‌های بیمه، سیزده شرکت بیمه ایرانی در انواع مختلف بیمه فعالیت داشتند ولی باز هم فعالیت آنها در بیمه عمر ناچیز بود.

شرکت‌های بیمه علی‌رغم کوشش‌هایی که در چند موقعیت به عمل آوردند نتوانستند بیمه عمر را به خانواده‌ها معرفی کنند. در حالی که بانک‌ها با تبلیغات گسترده و متنوع و دادن سود قابل ملاحظه، توانستند موجودی حساب‌های پس انداز خود را به ارقام نجومی برسانند.

لازم به توضیح است که بیمه عمر اساساً به دو صورت عرضه می‌شود: یکی بیمه عمر به شرط فوت که خاصیت اصلی آن تأمین خانواده پس از فوت سرپرست آن

بیمه عمر، رشته‌ای از فعالیت‌های بیمه‌ای است که علاوه بر مزایای بیمه‌ای، خاصیت پس انداز هم دارد. به عبارت دیگر دارنده بیمه‌نامه عمر ضمن اینکه برای خود و خانواده خود، تأمین آتیه می‌کند و نگرانی مشکلات معیشتی را برای سال‌های آینده از ذهن خود دور می‌سازد، از محل سرمایه بیمه خود که پس از گذشت مدت بیمه و یا وقوع فوت توسط بیمه‌گر پرداخت می‌شود، گشایشی در زندگی خانواده به وجود می‌آورد.

از سوی دیگر بیمه عمر از دید اقتصاد کلان جامعه اهمیتی چشمگیر دارد. حقیقت‌های عمر که شرکت‌های بیمه دریافت می‌کنند، به نسبت‌های مختلف با پس انداز آمیخته است و پس انداز افراد در یک حالت گسترده و فراگیر، نقش انکارناپذیری در توسعه سرمایه‌گذاری دارد. شرکت‌های بیمه که مدیریت و به کارگیری این پس اندازها را بر عهده دارند، بازار سرمایه را به حرکت درمی‌آورند و توسعه سرمایه‌گذاری، خواه ناخواه رشد اقتصادی را به دنبال دارد.

به این جهت در اکثر کشورها، دولت‌ها علاقمند به توسعه بیمه عمر هستند و برای تشویق مردم به تحصیل این نوع مزایا، امتیازهای متنوع مالیاتی در نظر می‌گیرند. بیمه عمر در کشور ما مراحل اولیه رشد خود را می‌گذراند. در این باره بایستی

هزینه‌های مختلف بیمه‌گر نیز اضافه می‌شود تا نرخ نهایی یا نرخ تعرفه به دست آید. در بیمه‌های عمر که معمولاً دراز مدت است و جنبه پس انداز نیز دارد، بیمه‌گر ناگزیر است به حق بیمه‌هایی که مشتری در ابتدای مدت و یا در طول مدت بیمه می‌پردازد سودی هم پرداخت کند و به تناسب سود، حق بیمه را تقلیل دهد. انتخاب نرخ سود، مشکل بزرگی است که از جهات مختلف قابل بحث می‌باشد. در معاملات کوتاه مدت، طرفین می‌توانند نرخ سودی که به نظر منصفانه باشد انتخاب و بر آن توافق کنند اما کسی نمی‌تواند برای یک معامله بیست ساله یا سی ساله نرخ سودی را که در تمام مدت عادلانه باشد، تعیین کند.

علاوه بر این، تورم نیز که در تمام مدت معامله وجود دارد و شدت آن هم متغیر است، موجب برهم زدن تعادل معامله می‌شود. وجود تورم همیشه به زیان پس‌انداز کننده است و بیمه‌گذار بیمه عمر از آن متضرر می‌شود. اگر آثار تورم بر بیمه عمر خنثی نشود، این نوع بیمه علی‌رغم مزایای بسیاری که دارد، مورد توجه و اقبال مردم نخواهد بود و به نظر بعضی از کارشناسان، علت عدم توسعه بیمه عمر در کشور ما وجود تورم است.

در محاسبه حق بیمه انواع بیمه عمر سه عامل زیر دخالت دارند:

الف - آمار فوت در سنین مختلف که از جداول مرگ و میر استخراج می‌شود.

ب - نرخ سود که بایستی با توجه به وضعیت بازار پول و سرمایه‌گذاری و رعایت مقررات حاکم بر آن معین شود.

ج - هزینه‌های بیمه‌گر اعم از هزینه‌های اداری و تجاری.

در مورد هزینه‌ها، مشکل قابل ملاحظه‌ای وجود ندارند اما در مورد دو عامل دیگر مشکل جدی است، زیرا اولاً احتمال مرگ و میر برای هر جامعه‌ای در

یک دوره نسبتاً طولانی مثلاً بیست ساله تغییر می‌کند. به ویژه در نیمه دوم قرن بیستم به لحاظ ترقی سطح بهداشت در تمام جوامع بشری و همچنین پیشرفت علم پزشکی و داروسازی، متوسط عمر انسان‌ها در حال افزایش است و لذا پیش بینی‌ها و محاسبات بر مبنای آمار سال‌های گذشته با واقعیات زمان‌های آینده تطبیق نمی‌کند و لذا بایستی اذعان کنیم که عامل اول محاسبات ما یعنی احتمال فوت، فاقد دقت کافی است و به لحاظ تقلیل خطر، منفعت مناسبی عاید بیمه‌گر می‌شود و یا به عبارت دیگر حق بیمه‌هایی که از بیمه‌گذاران دریافت می‌گردد بیش از میزان منطقی و منصفانه آن است.

به این جهت، در بیمه‌های عمر گروهی از نوع به شرط فوت، با قید شرط مشارکت در منافع، راهی برای تعدیل حق بیمه سالانه بیمه‌شدگان بدست آورده‌اند. بسیاری از قراردادهای این بیمه‌ها حاوی چنین شرطی است و در انقضای مدت با توجه به خساراتی که پیش آمده است، اگر سودی برای بیمه‌گر داشته باشد قسمتی از آن به عنوان مشارکت در منافع یا برگشت حق بیمه به بیمه‌گذار بازمی‌گردد.

اما در بیمه‌های عمر به شرط حیات که جنبه پس انداز آن قویتر است عامل دوم در محاسبه حق بیمه یعنی نرخ سود اهمیت اساسی دارد، شش یا هفت درصد سود بیشتر موجب تقلیل نرخ حق بیمه تا پنجاه درصد می‌شود. البته میزان تأثیر آن بستگی به مدت بیمه دارد. بالا بودن نرخ سود در محاسبات حق بیمه عمر برای بیمه‌گر خطرناک است. بیمه‌گر باید از محل سرمایه‌گذاری ذخایر بیمه عمر، این سود را تأمین می‌کند. در دوره‌های رونق بازار سرمایه، بازده سرمایه‌گذاری‌ها وضعیت مطلوب دارد ولی در دوره‌های رکود، بیمه‌گر قادر به تحصیل درآمد کافی نیست و گاهی با

زیان بعضی سرمایه‌گذاری‌ها مواجه می‌شود و نمی‌تواند تعهدات خود را در مقابل بیمه‌گذاران که بی‌شمار هستند انجام دهد. برای مثال، نرخ سود در محاسبه حق بیمه بیمه‌نامه‌های صادره قبل از انقلاب بر اساس تعرفه‌های مصوب سال ۱۳۵۳، شش درصد بود. در سال‌های اول انقلاب، بازده سرمایه‌گذاری‌های شرکت‌های بیمه محسوساً کمتر از ۶ درصد و بعضاً با زیان همراه بود. شرکت‌های بیمه در آن سال‌ها زیان قابل ملاحظه‌ای تحمل کردند. ولی حجم معاملات بیمه عمر بسیار محدود بود به همین جهت تحمل این زیان و جبران آن از محل درآمد سایر انواع بیمه امکان پذیر شد.

با توجه به توضیحات بالا، بیمه‌گران نمی‌توانند به مشتریان بیمه عمر خود وعده سودهای کلان را برای بیمه‌های درازمدت بدهند و ناگزیرند جانب احتیاط را رعایت کنند. اما احتیاط بیمه‌گران و بیم آنها از نوسانات شدید نرخ سود در بازار سرمایه نبایستی موجب تحمیل به مشتریان و تضییع حقوق آنها شود که البته پی آمد فوری آن انصراف مردم از بیمه عمر خواهد بود.

عامل دیگری که موجب عدم رضایت مشتریان بیمه عمر می‌شود، تورم است. تورم قدرت خرید پول ملی را کاهش می‌دهد و در قراردادهای دراز مدت مثل بیمه‌های عمر و پس انداز موجب زیان مشتری می‌گردد. برای مقابله با آثار تورم تدابیر مختلفی اتخاذ شده است که هیچ کدام، ارزش یک راه حل قطعی که همیشه و در همه جا موثر و معتبر باشد ندارند. از جمله؛ بیمه برحسب طلا و یا اسعار خارجی و یا برحسب سهام شرکت‌های سرمایه‌گذاری است که گاهی موجب مشکلات جدیدی می‌شوند. مؤثرترین راه حلی که تاکنون ارائه شده است مشارکت

دادن بیمه‌گزاران در منافع بیمه‌گر است که در اکثر کشورهای دنیا اجرا می‌شود و کاملاً هم موفق بوده است. تنها اشکال آن این است که کار اداری بیشتری به بیمه‌گر تحمیل می‌کند اما از آنجا که راه حلی کلی و مؤثر است بیمه‌گران با رغبت به آن تن داده‌اند. روش مورد بحث از جهات زیر قابل توجیه است:

اولاً- اگر ارزیابی خطر که بر مبنای جداول مرگ و میر انجام می‌شود با واقعیات مطابق نباشد، تقسیم منافع به دست آمده بین بیمه‌گزاران موجب تعدیل و تصحیح آن می‌گردد. بیمه‌گران می‌توانند بدون نگرانی هر جدولی را که مناسب تشخیص دهند، برای محاسبات خود انتخاب کنند.

ثانیاً- بیمه‌گران می‌توانند بر مبنای نرخ سود مطمئن که با احتیاط انتخاب می‌کنند حق بیمه‌ها را تقلیل دهند و هر سال با توجه به درآمدی که از محل سرمایه‌گذاری ذخایر به دست می‌آورند، مابه‌التفاوت سود به دست آمده را بین بیمه‌گزاران تقسیم کنند.

ثالثاً- با سود متعلق به هر بیمه‌گزار می‌توان سرمایه بیمه او را افزایش داد. به عبارت دیگر به جای اینکه هر سال سود بیمه‌گزاران نقداً به آنها پرداخت شود، با همان سود، بیمه تکمیلی دیگری برای بیمه‌گزار ایجاد می‌شود و در نتیجه به تدریج که منافع تقسیم می‌شود، سرمایه بیمه‌گزار افزایش می‌یابد.

رابعاً- به ترتیبی که دیده شد با سود به دست آمده از معاملات بیمه عمر بیمه‌گر که بین بیمه‌گزاران تقسیم می‌شود، سرمایه بیمه آنها افزایش می‌یابد. در دوره‌های تورمی که معمولاً نرخ سود حاصل از سرمایه‌گذاری‌ها بالا می‌رود منافع بیمه‌گر که در نهایت به مشتریان تعلق می‌گیرد ارقام بزرگتری خواهد بود و در نتیجه سرمایه بیمه سریعتر افزایش می‌یابد و مثلاً اگر تفاوت نرخ سود حاصل از سرمایه‌گذاری و سود منظور شده در محاسبه حق بیمه ۶ یا ۷ درصد باشد در

ظرف ده سال رقم سرمایه دو برابر می‌شود و این خود آثار تورم بر بیمه عمر و نارضایتی مشتریان را مرتفع می‌سازد.

به این جهت، بسیاری از کارشناسان، مشارکت بیمه‌گزار در منافع را بهترین راه حل برای توسعه بیمه عمر در یک جامعه می‌دانند، البته بعضی معتقدند که روش جدیدی که در بعضی از کشورها متداول شده است و مبنای آن تعیین سرمایه برحسب سهام شرکت‌های سرمایه‌گذاری است بر روش مشارکت ترجیح دارد. ممکن است در کشورهای دیگری که شرکت‌های سرمایه‌گذاری سابقه فعالیت موفق، طولانی داشته‌اند، چنین باشد.

ولی به دلایلی که در بالا گفته شد مشارکت بیمه‌گزار در منافع روشی است که هم قابلیت اجرا در مکان‌ها و زمان‌های مختلف را دارد و هم با ضوابط بیمه‌ای کاملاً مطابق است و حتی نواقص و نارسایی‌های آن را اصلاح می‌کند و هم خارج از مباحث بیمه‌ای است ارزش فوق‌العاده دارد که آن نقطه نظر را در ذیل به اختصار مطرح می‌کنیم و امیدواریم که در آینده فرصت بحث و بررسی بیشتری نسبت به آن بدست آید.

آنها که بیمه را از جهت دخالت بهره یا سود در محاسبه حق بیمه آن بررسی کرده‌اند ترجیح می‌دهند که سود ثابتی مبنای تعهد بیمه‌گر نباشد. در روش مشارکت، بیمه‌گر محاسبات حق بیمه را با احتساب سود نسبتاً پایین انجام می‌دهد، این سود حالت علی‌الحساب دارد. بیمه‌گر پس از دریافت حق بیمه‌ها و سرمایه‌گذاری ذخایر حاصل از آنها، به منفعی دست می‌یابد و این منافع را پس از کسر سود علی‌الحساب و برداشت سهمی بابت حق الزحمه خود عیناً به بیمه‌گزاران برمی‌گرداند. بنابراین عملاً سرمایه‌گذاری بیمه‌گر از محل منابع ذخیره بیمه‌گزاران به حساب خود آنان انجام

می‌شود.

اگر بیمه‌گر ذخایر بیمه عمر را با وجوه متعلق خود یک جا سرمایه‌گذاری کند می‌توان چنین تلقی کرد که مشارکتی برای سرمایه‌گذاری بین جمع بیمه‌گزاران و بیمه‌گر وجود دارد و اگر بیمه‌گر ذخایر بیمه عمر را به طور جداگانه سرمایه‌گذاری کند نقش آن قابل مقایسه است با نقش عامل در عقد مضاربه که سهمی از سود حاصل از فعالیت سرمایه‌گذاری را بر حسب قراری که معین شده است، خود برمی‌دارد و سهم عمده را به بیمه‌گزاران یعنی صاحبان سرمایه باز می‌گرداند.

با این توجیه، از یک طرف راه برای توسعه بیمه عمر باز می‌شود و بیمه عمر به عنوان یک وسیله مؤثر و مطلوب برای تشویق پس‌اندازهای کوچک به کار می‌رود و می‌تواند در کنار پس‌اندازهای بانکی و حتی به عنوان یک رقیب قوی و مؤثر در مقابل آنها، به جمع‌آوری وجوه سرگردان و هدایت آنها در جهت سرمایه‌گذاری‌های مفید، عمل کند.

خوشبختانه بیمه عمر، مورد توجه و حمایت دولت است و با وجود امتیازات مالیاتی جالب، به زودی مورد توجه گروه‌های زیادی از مردم قرار خواهد گرفت. اقدام جدید شرکت‌های بیمه در ارائه بیمه‌های عمر و پس‌انداز که شرکت بیمه آسیا آغازگر آن است، موفق‌ترین تجربه در فعالیت‌های بیمه عمر بوده است، لذا بدون تردید می‌توان امیدوار بود بیمه عمر بازاری پررونق‌تر از همیشه پیش رود.